

Наукові інтереси: історія України XIX – XX ст., історія ломбардів Російської імперії, історія Київського національного університету в 1933 – 1941 рр., регіональні та краєзнавчі дослідження, історія цивілізацій.

Казьмирчук Григорій Дмитрович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії для гуманітарних факультетів історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: історія України, історіографія, джерелознавство, біографістика, декабристознавство, архівознавство, історія науки та техніки.

УДК 37:930.2(477.65)“18/19”

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ РЕАЛЬНОЇ ОСВІТИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX ст.

Лілія МАРЕНЕЦЬ (Кіровоград)

Стаття присвячена формуванню в Російській імперії концепції реальної освіти в другій половині XIX ст. та розвитку системи реальних гімназій та училищ.

Ключові слова: Російська імперія, освіта, класична гімназія, реальна гімназія, реальне училище.

Статья посвящена формированию в Российской империи концепции реального образования во второй половине XIX ст. и развития системы реальных гимназий и училищ.

Ключевые слова: Российская империя, образование, классическая гимназия, реальное училище.

The article is devoted to the formation of the Russian Empire in the concept of a real education in the second half of the XIX century and development of a real high school and colleges.

Keywords: Russian Empire, education, classical grammar schools, high school, a vocational school.

У 1860-х рр. у Російській імперії розпочалася низка реформ, яка запустила суспільні механізми, які мали на меті пристосувати державні структури імперії до нових історичних умов. Але дія цих механізмів виявилася незворотною й призвела в кінцевому підсумку до руйнування самої імперії. Однією з таких реформ стала освітня реформа 1864 р., що започаткувала тривалу дискусію між прибічниками класичної та реальної освіти, якій присвячена дана стаття.

Поняття реальної освіти та реальних училищ виникло в Німеччині у XVIII ст. Уперше поняття реальної школи ввів в обіг Землер, який у 1706 р. заснував у м. Галле навчальний заклад під назвою Realschule – “Математична та механічна реальна школа”. У 1747 р. було засновано реальне училище в Берліні, яке готувало різноманітних спеціалістів з прикладних спеціальностей. Берлінське реальне училище надалі стало зразком подібного навчального закладу не тільки для Німеччини, але й для інших країн світу [5, с. 408].

У Росії довгий час реальна освіта не знаходила підтримки. У 1820-х рр. новий імператор Микола I, прагнучи унеможливити поширення ліберальних ідей, затвердив “гімназичний статут” від 08 грудня 1828 р. У статуті не знайшлося місця природничим наукам за винятком фізики, а курс математики був обмежений. За рахунок цих занять збільшилося викладання мовних дисциплін [1, с. 116].

Дещо змінилися погляди на освіту за часів міністра освіти С.С. Уварова. У своєму звіті за 1833 – 1843 р. він писав про головну мету освітньої системи, яка б “...с одной стороны произростала бы из самых оснований нашего быта, а с другой шла бы рядом с современным неизбежным развитием науки и просвещения в Европе...” [1, с. 134]. Першою спробою втілити в життя уваровський освітній ідеал стала постанова від 1836 р., яка дозволила створювати при гімназіях та повітових училищах міст, що не мали університетів, відділення реальних училищ, які були б пристосовані до виробничих потреб регіону і мали б спрямовувати зусилля міських станів у відповідні галузі місцевої промисловості й торгівлі [1, с. 139].

Такі навчальні заклади стали створюватися в Російській Імперії і приватним порядком. Слід зазначити, що до цих закладів іноді приймалися діти солдат і звільнених поміщиками селян-кріпаків. Хоча первинною метою визначалося поширення технічних знань, які були б корисні в розширенні промисловості, поступово засновники подібних закладів прагнули

розширити програму навчання до рівня загальноосвітнього закладу. На думку керівництва Міністерства освіти, це підривало принцип становості освіти. У відповідь Указом імператора Миколи I від 09 травня 1837 р. було постановлено, що мовні курси реальних училищ повинні бути приведені до стандартів приходських та повітових училищ. При цьому все, що входило до програми вищих училищ і не належало безпосередньо до технічних наук, повинно було бути вилучено з програми [5, с. 409].

Проте потреби імперії в технічних спеціалістах зростали, і 29 березня 1839 р. за наполяганням міністра фінансів, графа Канкріна було затверджено “Положення про реальні класи” при навчальних закладах Міністерства народної освіти для тимчасового викладання технічних наук. Також серед завдань створення таких курсів називалося прагнення відволікти не допустити нижчих станів до гімназійного навчання. Крім учнів закладів, на курси допускалися вільні слухачі – “особи промислового звання”, які безплатно вивчали хімію, практичну механіку, малювання та креслення. Особи податного стану, котрі успішно склали іспити, звільнялися від тілесного покарання й від рекрутської повинності, замість якої платили до скарбниці 500 карбованців [5, с. 410].

Прикладом можуть бути реальні курси, відкриті у 3-й Московській гімназії 1839 р. Сенат чітко визначив, що метою таких курсів є надання “производительному классу новых средств к приобретению технических познаний”. До третього класу учні гімназії вивчали загальний курс, з четвертого класу гімназія розподілялася на два відділення – класичне та реальне. У першому домінувала латинська мова й філологічні дисципліни, у другому – природнича історія, хімія, технологія, товарознавство, бухгалтерія та обрахунок, комерційне законодавство та механіка. За свідченням попечителя Московського округу графа Строганова, він спочатку планував відкрити у вигляді експерименту окреме реальне училище. Але в такому разі потрібно було б повністю позбавити в ньому навчання дітей дворян та чиновників. У той же час у Москві не вистачало звичайних гімназій, і попит на класичну освіту був великим. Крім того, у Строганова були сумніви щодо можливості набрати достатню кількість учнів з дітей купців та міщан для відкриття окремого навчального закладу. Тому в гімназії і були створені два відділення. Невдовзі такі курси були відкриті в гімназіях Тули, Курська, Вільно, а також при повітових училищах у Ризі та Керчі [1, с. 140 – 141].

Проте кількість учнів таких курсів і кількість училищ, які бажали відкрити такі курси, постійно скорочувалася. Піонером створення реальних училищ за німецьким зразком стала Польща, яка того часу входила до складу Російської імперії. 1840 року у Варшаві була заснована перша в Російській імперії 7-класна реальна гімназія. Одночасно повітові (обводові) 4-класні народні училища були розподілені на підготовчі та реальні, які спеціалізувалися на технічному, агрономічному або комерційному напрямках відповідно до потреб місцевості. Через 9 років у Польщі діяло 7 таких училищ. Крім того, у разі потреби 3-й вищий клас звичайних гімназій могли розподілити на два відділення: реальне та класичне [5, с. 410].

Наприкінці 1840-х рр. під впливом революції в Європі в російському суспільстві набула поширення думка про нездатність класичної освіти дати молоді корисні знання, потрібні їй для практичного життя. Перші зміни стосувалися введення у програму гімназій юридичних знань. Попечитель петербурзького навчального округу Мусін-Пушкін запропонував розподілити гімназії на два відділення – латинське та юридичне. 21 березня 1849 р. новий розподіл дисциплін був внесений в навчальні програми. Гімназичний курс розподілили на загальний та спеціальний. Відповідно до даного розподілу, учень, який хотів після гімназії будувати військову кар’єру, мав з 4-го класу обрати як спеціалізацію математику [1, с. 148 – 149].

Певним кроком у реформуванні освітньої системи стало створення 1850 р. особливого комітету “для рассмотрения постановлений и учреждений по Министерству Народного Просвещения”, який очолив граф Блудов. Комітет діяв з 1850 р. до 1852 р. і виробив положення, які повинні були вдосконалити систему освіти, наблизивши її до нагальних потреб реального життя [1, с. 174].

Насамперед комітет розглядав проблему скасування або, принаймні обмеження, станових обмежень на здобуття освіти. Комітет також критикував систему класичної освіти, натякаючи на необхідність замінити її освітою більш загальною і більш практичною. Для цього комітет запропонував ввести до гімназичного курсу хімію, теоретичну механіку та природничу історію, особливо мінералогію та ботаніку.

Блудов також пропонував розділити вищі класи гімназії на два відділення. Також голова комітету пропонував влаштовувати при гімназіях додаткові класи наук комерційних, загальної технології, практичної механіки, бухгалтерії, товарознавства й законів комерційних. Поряд з цим він запропонував створювати вищі технічні, сільськогосподарські та інші інститути, оскільки вважав, що середні навчальні заклади завжди будуть давати знання суто теоретичні.

Головним наслідком цих пропозицій, так само як і записки київського генерал-губернатора Бібікова, було скасування в гімназіях курсу класичної грецької мови, яку з дитинства не любив імператор. Замість неї до програми навчання було введено курс природничих наук та законодавства. 14 травня 1852 р. нові програми були розіслані в провінції. Тепер гімназії розподілялися на три типи відповідно до спеціалізації: з викладанням природничих наук та законодавства, одного законодавства, латинської мови й грецької [1, с. 179]. Принципово нічого змінено не було, але самі пропозиції Блудова частково збігалися з майбутньою освітньою реформою часів Олександра II.

Новий етап у розвитку реальної освіти настав після поразки Російської імперії у Кримській війні 1854 – 56 рр. Першою ластівкою, що принесла ідею про відмову від становості освіти, була стаття професора М. І. Пирогова “Вопросы жизни. Отрывок из забытых бумаг, выведенный в свет неофициальными статьями Морского Сборника о воспитании”, надрукована в 9-му випуску “Морского Сборника” за 1856 р. Пирогов нагадав про головну мету освіти – виховання людини. Стаття була написана талановито, жваво й породила цілу дискусію навколо питання перетворень у сфері освіти [1, с. 211 – 212].

Під впливом суспільної думки новий імператор Олександр II відновив цього ж року діяльність Ученого комітету, до якого ввійшли начальник Головного штабу з навчальних військових закладів Ростовцев, статський радник Корф, генерал-ад’ютант Ігнат’єв, таємні статські радники Тігов і Сербинович, ректор Санкт-Петербурзького університету Плетньов, ректор Санкт-Петербурзької духовної академії єпископ Макарій, дійсні статські радники Демидов та Пестельс. Учений комітет повинен був збирати матеріали для подальшого складання проектів статутів нижчих та середніх навчальних закладів [1, с. 211 – 212].

5 березня 1856 р. міністр освіти О. С. Норов отримав від Олександра II дозвіл на розробку програми реформ середньої освіти. Загальні пропозиції полягали в тому, що:

- Основною повинна залишитися класична освіта на базі вивчення мов.
- Реальна освіта повинна бути відділена від класичної.
- Основним типом середнього навчального закладу повинна була стати гімназія.
- Усі навчальні заклади повинні бути підпорядковані міністерству освіти.

17 та 24 травня цього ж року відбулися засідання комітету з питань реформування гімназичної освіти. На них вироблені загальні пропозиції щодо майбутніх змін. Гімназії пропонувалося розділити на три види:

- Класичні гімназії – філологічні.
- Реальні гімназії – фізико-математичні.

- Змішані гімназії, у яких 4 або 5 молодших класів були б загальними, а решта старших були б розподілені на 2 відділення – філологічне та фізико-математичне.

Курс навчання в гімназії продовжувався на один рік [1, с. 214 – 215].

На початку 1860 р. розроблено проект гімназичного статуту. 17 березня 1860 р. він був розісланий до педагогічних рад для обговорення. 1861 р. підбито підсумки обговорення. Більшість рецензентів – як педагоги, так і батьки, – висловилися проти класичної освіти, прагнучи дати дітям практичні знання, які дозволили б пристосуватися до життя. Проект статуту був перероблений, і 1862 р. з’явився “Проект статуту загальноосвітніх учбових закладів”. Проект залишав тільки два види гімназій – філологічні та реальні. Також статут визначав три основні розряди загальноосвітніх закладів – народні училища, прогімназії та гімназії [1, с. 218 – 219].

До середньої освіти належали лише гімназії, а також прогімназії, які повинні були замінити повітові училища [1, с. 219] і розглядалися як підготовчі заклади для гімназій. Реальні та філологічні гімназії розрізнялися тим, що в реальних гімназіях за рахунок скасування курсу грецької мови було збільшено курси російської словесності, математики та фізики [1, с. 220]. Новий статут також був спрямований на громадське обговорення.

На проект звіту зібрали 365 відгуків від педагогічних рад, учених та приватних осіб, ще 42 відгуки отримано з-за кордону. Більшість висловилися або за реальний характер освіти,

або за спільне існування навчальних закладів обох типів при перевазі реальної освіти. Нечисленні прибічники вивчення класичних мов наполягали на тому, що це формує людину всебічно, призвичаєє її до послідовного мислення, розвиває естетичний смак та моральність.

Прибічники реальної освіти наполягали, що вивчення мертвих мов не має жодного сенсу в Росії, яка жодним чином не пов'язана ні з Давнім Римом, ні з Давньою Грецією. Нові мови (німецька, французька) дадуть не менше матеріалу для розвитку раціонального мислення, ніж класичні. Тому вивчення давніх мов не підходить для російської освіти. Крім того, на думку багатьох, розподіл не був чітким – у реальних гімназіях залишалося занадто багато філології, а у філологічних – занадто багато реалізму [1, с. 225 – 226].

Після ретельного обговорення у квітні-травні 1863 р. на 11 засіданнях Вченого комітету був вироблений “Проект статуту гімназій та прогімназій”, який передбачав створення 8-класних гімназій двох видів: загальних та класичних. Згідно зі статутом, три нижчих класи обох видів гімназій та прогімназій був однаковим. У старших класах загальних гімназій у більшому обсязі викладалися російська мова та словесність, сучасні мови, математика та природничі науки. У класичних більше часу відводилося латині.

27 лютого 1864 р. проект був поданий до Державної Ради. Проте вже в червні його відхилили із численними зауваженнями. Проект доопрацьований, 2 листопада 1864 р. ухвалили Державною Радою, а 19 листопада 1864 р. – імператором [2, с. 63].

Документ передбачав створення класичних та реальних гімназій, а також прогімназій. Згідно з документом, головною метою створення 7-класних реальних гімназій ставала загальна освіта й підготовка до вступу до вищих спеціальних навчальних закладів. Реальні гімназії давали ті ж права, що й класичні, але при вступі саме у вищі спеціальні навчальні заклади лише бралися до уваги.

Фінансування реальних гімназій визначено на рівні 20300 карбованців. Спершу було заплановано відкрити реальні гімназії в деяких містах. Але дуже часто реальні училища відкривалися місцевими громадами у зв'язку з нагальними потребами. Так, 1870 р. з 67 реальних гімназій на утриманні уряду знаходилося лише 9. Крім того, у реальні училища було перетворено в 16 гімназій. Також були створені 4-класні реальні прогімназії [5, с. 410].

Проте непевність перспектив вступу до вищих навчальних закладів підштовхувала батьків вимагати перетворення реальних гімназій на класичні. До того ж такі клопотання стали аргументом для прибічників посилення “класичного” напрямку, які стверджували, що реальні училища не придатні ні для класичної освіти, ні для спеціальної. Подібні тенденції були використані новим Міністром народної освіти графом Д.О. Толстим, який був прибічником класичної освіти. З 1866 р. розпочалася підготовка для корекції реформаторського курсу. Стосовно реальних училищ були розроблені наступні пропозиції:

- перетворити реальні заклади на середні спеціальні з розподілом курсів на загальноосвітній та власне спеціальний;
- у загальному курсі особливе значення надавалося математиці, російській мові й так званим новим мовам (німецькій та французькій);
- спеціальні курси вводяться відповідно до місцевих потреб [1, с. 286 – 287].

Згідно з цими ідеями 1871 р. реальні гімназії перейменовано в реальні училища. Наступного року реальні училища отримали новий статут, який затвердив імператор Олександр II 15 травня. Тепер головною метою діяльності реальних училищ було проголошено “загальну освіту, пристосовану до практичних потреб і до надбання технічних знань”. Відповідно до нового статуту, реальні училища ставали 6-класними. У чотирьох нижчих класах учні здобували загальну освіту. З п'ятого класу починалося викладання спеціальних предметів. Класи 5-й і 6-й могли складатися з двох відділень – комерційного та базового або ж з одного з них відповідно до місцевих потреб [5, с. 411].

При старшому базовому відділенні при потребі відкривався додатковий клас з трьома розрядами. Це були:

- загальний розряд, призначений для підготовки до вступу у вищі спеціальні навчальні заклади;
- механіко-технічний;
- хіміко-технічний.

Останні два розряди призначалися для тих, хто хотів здобути середню технічну освіту. Також реальні училища могли мати меншу кількість класів – 2, 3, 4 або 5. Але в цьому разі

це мали бути вищі класи училища [5, с. 411]. Учні, які успішно закінчили повний курс реального училища і отримали атестат, допускалися для вступу до вищих спеціальних навчальних закладів за результатами випускного іспиту.

Протягом 1873 р. в імперії відкрито 23 реальних училища. Лише 4 з них мали статус урядових. 1874 р. були введені штати училищ у Варшавському навчальному окрузі. 1880 р. училища було дозволено створювати в Дерптському навчальному окрузі, а також створювати реальні училища з чотирьох нижчих класів.

З 1887 р. було обмежено право євреїв вступати до реальних училищ. У “межі осілості” було передбачено, що кількість учнів-євреїв не повинна перевищувати 10% всіх “реалістів”. За межами цієї території квота складала 5%. У столичних містах (Москві та Санкт-Петербурзі) кількість євреїв не повинна була обмежена взагалі 3% [5, с. 411].

У 1888 р. устав реальних училищ був змінений. В училищах закрилися технічні відділення як такі, що не дали користі, очікуваної від них. Одночасно було посилено курси нижчих класів з математики, сучасних іноземних мов, російської мови, історії, фізики та природничої історії, зменшено кількість занять з малювання та креслення, а також чистописання, виключено хімію та механіку. Поряд з цим, було збережено додатковий клас, призначений для підготовки до вступу у вищі спеціальні навчальні заклади. Утримання реального училища визначалося сумою у 22238 крб., а з додатковим класом – 24268 крб. Плата за навчання коливалася в межах 25 – 70 крб. До екзаменів у реальному училищі допускалися також ті, хто в них не навчався [5, с. 412].

У 1895 – 1896 рр. другий з’їзд з технічної та професійної освіти російських діячів визнав, що реальні училища не у всьому задовольняють вимоги реальної освіти. Було запропоновано закрити комерційні відділення, переробити програми майже всіх навчальних предметів, атестати видавати після сьомого (додаткового) класу. Також пропонувалося тим, хто закінчив курс, зробити вільніший доступ до вищих навчальних закладів [5, с. 412].

Проте вже 1897 р. вплив реалістів у ВНЗ став настільки великим, що Міністерство народної освіти наказало допускати до додаткового класу тільки тих, хто мав середній бал не менший ніж $3\frac{1}{2}$, і направляти випускників переважно на державну службу. Також до навчальних предметів були введені спів та гімнастика. Кількість учнів у класі обмежена 40. Паралельні відділення повинні були відкриватися переважно на спеціальні кошти навчального закладу. Педагогічні ради мали обговорювати справи, що стосувалися всього училища, а справи окремих класів та предметів передавалися особливим комісіям [5, с. 412].

Таким чином, незважаючи на опір прихильників класичної освіти, ідея реальних навчальних закладів пробилася собі шлях. І вже з 1870-х рр. реальна освіта стала складовою освітньої системи Російської імперії та її українських територій, започаткувавши низку перетворень, що в кінцевому підсумку призвели до формування сучасної української освіти.

Кількість реальних навчальних закладів постійно зростала. Якщо на 1 січня 1872 р. в Російській імперії налічувалося 7 подібних навчальних закладів, де навчалася 1752 особи, то на 1 січня 1877 р. – вже 56 училищ з 10888 учнями. До початку 1882 р. кількість реальних училищ склала 79 з 17484 учнями. На 1891 р. училищ було вже 104: 90 урядових, 7 при церквах іноземних віросповідань та 7 приватних. У цих училищах налічувалося загалом 572 основних класи, 44 комерційних, 81 додатковий, 50 підготовчих і 91 паралельний. На 01 січня 1898 р. реальних училищ було 112, у тому числі 14 церковних та приватних. Кількість учнів становила близько 31600. Кількість викладацького складу збільшилася до 1810 осіб. Щорічна кількість випускників 1897 р. становила 3051, у тому числі 1624 з основного відділення, 1232 учня, що закінчили повний курс з додатковим класом, 195 з комерційного відділення [5, с. 413].

У тому числі станом на 1865 р. 3 реальні гімназії були відкриті в Київській навчальній окрузі, 3 – у Харківській, 2 в Одеській [2, с. 64]. Так, наприкінці XIX ст. в Україні працювали 19 реальних та 17 комерційних училищ [3, с. 273]. А на 1912 р. тільки в Київській окрузі діяли 14 реальних училищ, у яких навчалися 4313 учнів [4, с. 387].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Алешинцев И. История гимназического образования в России (XVIII-XIX веков) – С-Пб.: Издательство О.Богдановой, 1912. – С. 286 – 287.

2. Бондаренко Г. Реальні гімназії як предмет дискусії про реформування середньої освіти (перша половина 60-х рр. XIX ст.) // Історико-педагогічний альманах. - 2014. – №1. – С. 59 – 67.
3. Рибалка І.К. Історія України. Частина 2. Від початку XIX ст. до 1917 року: [Підр. Для іст.фак. вищих навч. закладів]. – Х.: Основа, 1997. – 480 с.
4. Сірополко С. Історія освіти в Україні. / Підготував Ю. Вільчинський. 2-ге вид. – Львів: Афіша, 2001. - 664 с.
5. Энциклопедический словарь. Том XXVI. Рабочая книжка – Резолюция.- С-Петербург: Типография акц.общ. “Издат. дело, бывшее Брокгауз-Ефрон”, 1899. – 500 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Маренець Лілія Володимирівна – заступник директора-головний зберігач фондів Державного архіву Кіровоградської області.

Наукові інтереси: історія реальної освіти в Україні XIX – початку XX ст.

УДК 94(477.7) - (340.15)(09) (=112.2) “17/18”

ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ІНОЗЕМНИМИ КОЛОНІЯМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII ст. – 1804 р.

Олена МАРЧЕНКО (Первомайськ)

Стаття присвячена аналізу формування системи управління іноземними колоніями Російської імперії, зокрема території Південної України. На основі розгляду нормативно-правової бази зроблено висновки про специфіку й структуру адміністративних органів, що керували процесами переселення та облаштування колоністів.

Ключові слова: іноземні колоністи, Канцелярія опікунства іноземних колоністів, Контора опікунства новоросійських іноземних поселенців.

Статья посвящена анализу формирования системы управления иностранными колониями Российской империи, в том числе территорий Южной Украины. На основе рассмотрения нормативно-правовой базы сделаны выводы о специфике и структуре административных органов, которые управляли процессами переселения и обустройства колонистов.

Ключевые слова: иностранные колонисты, Канцелярия опекунов иностранных колонистов, Контора опекунов новороссийских иностранных поселенцев.

The article is devoted to analyzes of management foreign colonies of the Russian Empire including areas of Southern Ukraine. On the basis of the review of the legal framework was made conclusions about the specific and structure administrative authorities that led process resettlement of colonists.

Key words: foreign colonists, Office guardianship of foreign settlers, Novorossiysk office of guardianship of foreign settlers.

Розгляд впливу політико-адміністративних чинників на розвиток господарства, культури та побуту етнічних груп певних регіонів забезпечує цілісне розуміння закономірностей їхнього формування та еволюції. Проблема видається особливо актуальною в умовах зміни представниками певного етносу природного, політичного та культурного (соціального, конфесійного, господарсько-побутового) середовища. Такими є колоністи Південної України, вивчення історії та етнографії яких зумовлює увагу до організації порядку державного управління справами колоній.

Однак, тривалий час в українській історичній науці питання історії адміністрування в Україні, дослідження управлінських систем на українських землях у складі Російської імперії, осмислення діяльності державних та самоврядних органів територіальної влади залишалися поза увагою істориків [1]. Деякі аспекти проблеми аналізувалися в працях дослідників XIX – початку XX ст. – А.А. Клауса [2], Г.Г. Писаревского [3], Д.І. Багалея [4] та ін., радянського періоду – О.І. Дружиніної [5] та В.М. Кабузана [6]; кінець XX – початок XXI ст. відзначається появою низки праць, у яких, система управління іноземними колоніями розглядається лише принагідно [7, 8], а також спеціальним дослідженням І.П. Задерейчука [9].

Масове переселення іноземних колоністів у південний регіон України розпочалося з 1787 р. Отже, варто приділити більше уваги формуванню нормативно-правової бази цього процесу, а також практиці її реалізації в другій половині XVIII ст. На початкових етапах заселення імператорські укази, урядові законодавчі акти, постанови цивільних та